

L'ANTROPÒNIM ESPANYOL

VENTURA CASTELLVELL DÍEZ

Societat d'Onomàstica

[Data de lliurament i acceptació: setembre de 2016]

PARAULES CLAU

Antropònim, topònim,
occità, Ribera d'Ebre,
la Torre de l'Espanyol.

PALABRAS CLAVE

Antropónimo, topónimo,
occitano, Ribera d'Ebre,
la Torre de l'Espanyol.

KEYWORDS

Anthroponym, place
name, Occitan, Ribera
d'Ebre, La Torre de
l'Espanyol.

RESUM

L'antropònim *Espanyol* forma part del topònim riberenc *la Torre de l'Espanyol* documentat des del segle XIII com a conseqüència de la donació de la Torre d'Alboçalaz a Espanyol de Prades. És un adjectiu que va esdevenir nom propi a l'època medieval i com a prenom el van portar sobretot homes. Tot i que és evident la seva relació amb el nom *Espanya*, cal cercar el seu origen en l'occità medieval, no només perquè va néixer a les terres del Migdia francès, sinó perquè és allà on encara avui, després de tants segles, se'n poden trobar més exemples de variació formal antroponímica. Com a element d'un nom de lloc és complex, pel conjunt d'elements que el formen i per les transformacions que ha tingut al llarg dels segles. Sobretot pel canvi de l'article personal i per la castellanització formal a tot el domini lingüístic del català, que és on principalment es va expandir el cognom, a més de l'Aragó.

RESUMEN

El antropónimo *Espanyol* (español) forma parte del topónimo ribereno *la Torre de l'Espanyol*, documentado desde el siglo XIII como consecuencia de la donación de la Torre de Alboçalaz a Espanyol de Prades. Es un adjetivo que se convir-

tió en un nombre propi en la època medieval y como prenombre lo llevaron sobre todo hombres. Aunque es evidente su relación con el nombre de España, hay que buscar su origen en el occitano medieval, no solo porque nació en las tierras del Mediodía francés, sino porque es allí donde todavía hoy, después de tantos siglos, se pueden encontrar más ejemplos de la variación formal antroponímica. Como elemento de un nombre de lugar es complejo, por el conjunto de elementos que lo forman y por las transformaciones que ha sufrido a lo largo de los siglos. En particular, por el cambio del artículo personal y por la castellanización formal en todo el dominio lingüístico del catalán, que es donde principalmente se expandió el apellido, además de en Aragón.

ABSTRACT

The anthroponym “Espanyol” forms part of the place name “La Torre de L’Espanyol”, documented since the 13th century as a result of the donation of the Torre d’Alboçalaz to Espanyol de Prades. It is an adjective that became a personal name in the medieval period, and mainly given to men as a first name. Although its relationship with the name “Espanya” (Spain) is clear, its origin must be sought in medieval Occitan, not only because it was first appeared in the lands of the south of France but also because it is there where, after all these centuries, most examples of this anthroponymic formal variation can be found. As an element of a place name it is complex because of the set of elements forming it and the transformations it has undergone over the centuries. In particular, this is because of the change in the personal article and the Castilianisation of forms throughout the Catalan linguistic domain, which is largely where the surname expanded, as well as in Aragón.

ESPANYOL, D’ADJECTIU A NOM PROPI

Els romans anomenaven *Hispania* a la península que els grecs anomenaven *Ibèria*. Dos noms per a un mateix espai físic. Amb el pas dels segles aquests dos noms han seguit un camí que els ha portat a definir límits territorials no coincidents. Així, *península Ibèrica* és un concepte geogràfic que inclou territoris de cinc estats diferents: la major part d’Espanya i Portugal, a més d’Andorra, Gibraltar (Gran Bretanya) i l’Alta Cerdanya (França). En canvi, *Espanya*, forma evolucionada d’*Hispania*, és el nom d’un estat que ocupa bona part de la península Ibèrica. Atès que *Hispania* era el nom que inicialment corresponia a tot el territori peninsular, *Espanya* i el gentilici *hispà*, sinònim d’*espanyol*, van passar a identificar tot l’espai peninsular i els seus habitants. Bernat Desclot a la seva *Crònica* (1288) parla del rei d’Aragó i comte de Barcelona, dels reis de Castella i de Navarra com a “reys de Spanya”. Segles més tard el tortosí Cristòfol Despuig al seus *Col·loquis* (1557) fa una afirmació semblant en dir que els reis d’Aragó, Castella i Portugal són reis d’Espanya, i alhora es queixa de l’apropiació que els castellans han fet d’Espanya. Per aquest raó s’entén que els portuguesos fa segles van renunciar al nom *Espanya* i a l’adjectiu *espanyol* per diferenciar-se i evitar conflictes. Aquest concepte general d’Hispania sembla que des de fora de la península va reduir-se en temps de les conquestes cristianes per passar a definir només les terres controlades pels conquistadors, la resta era al-Àndalus.

El nom propi *Espanyol* primer va ser un qualificatiu, després un gentilici i finalment un nom personal usat com a prenom, cognom i renom. M.T. Morlet (1972) diu que

Hispanellus era un *cognomen* romà derivat d'*hispanus* “originari d'Espanya”, nom ètnic emprat com a sobrenom. F. de B. Moll (1982) escriu que el cognom *Espanyol* o *Español* ve del llatí vulgar **Hispaniolu*, variant d'*Hispanione*. Segons J. Coromines a l'*Onomasticon* “deu ser l'ètnic *espanyol* < *hispanione* dissimilat, derivat d'*hispanus*, o del nom propi *Hispanius*”. Pels autors del *Diccionario de apellidos españoles*, els cognoms *España* i *Español* “solo pudo aplicarse a españoles que residían fuera de España, sobre todo en tierras de Francia, Portugal e Italia, de forma que el apellido procede en realidad del extranjero, aunque designara a españoles”. El *Diccionari d'antropònims catalans* defineix l'adjectiu *espanyol* igualment com a “nadiu o propi d'Espanya” i és amb aquest sentit que ha originat el cognom homònim. Especifica que quan va néixer es referia a la península Ibèrica com a unitat geogràfica.

Cap d'aquestes definicions tenen en compte que també podien ser estrangers que per haver estat a Espanya en el seu país d'origen se'ls qualificava d'espanyols. Una nota anònima, probablement d'Enric Moreu-Rey, publicada al *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica* 28 (1987: 45) i referida a la Torre de l'Espanyol així ho planteja: “*Espanyol* era un nom de fonts bastant corrent al Migdia de França, a l'edat mitjana, aplicat el més sovint a senyors gascons o occitans que havien vingut a lluitar contra «Espanya», és a dir, contra els moros. Aquest «Espanyol» de Prades podia ser, o un d'aquests senyors havent ja obtingut terres a Prades, o un dels seus descendents, havent conservat el prenom.” La presència d'occitans en els regnes i comtats del nord de la península Ibèrica durant l'edat mitjana s'explica no només per la seva participació en la conquesta de territoris musulmans sinó també per la posterior repoblació i per les relacions nobiliàries, comercials i religioses entre ambdós costats dels Pirineus.

P. Aebischer a “El léxico *espanyol*: un provenzalismo en castellano”, recorda que el llatí i lexicògraf italià Forcellini va dir a *Lexicon totius latinitatis* (1771) que els adjectius *hispanus*, *hispanicus* i *hispaniensis* no podien haver donat la paraula *espanyol*. Seguint aquesta teoria Aebischer arriba a la conclusió que l'origen d'aquest adjectiu sorgeix de la forma occitana **hispaniolum* > *espanhòl*, nom ètnic occità que designava els habitants de la part sud dels Pirineus. Ho justifica per la característica que té aquesta llengua de formar gentilicis amb *-ol* i cita adjectius, antics i moderns, amb aquest sufix, majoritàriament de l'Arieja. Corroborava aquesta proposta el fet que *espanyol* apareix primer en occità, després en francès, català, italià i posteriorment en castellà. Si els castellans adoptaren el terme *espanyol* va ser perquè amb anterioritat les llengües veïnes ja l'havien adoptat i a força de sentir-lo el van acceptar.

A l'esmentat article hi apareixen exemples d'adjectius derivats d'*hispanus* (*spani*, *spana*), forma que compartia el lloc des del segle x amb *hispanicus* (*spanesco*) primer en el domini lingüístic occitanocatalà i després en el francès. La utilització del sufix *-esc* va crear en català formes com *sarraiñesc* o *catalanesc*. En francès en el XII i XIII comencen a aparèixer les variants *spanois* o *espaiginois*, formes que no van trigar a ser substituïdes per les creades a partir d'**hispaniolus*. El primers noms propis que cita Aebischer són del segle XII, d'occitans (*Espanholus*, *Espainbol*, *Espanol*, *Espainol* o *Espanou*), catalans (*Espainol* o *Espanol*) i aragonesos (*Espanbol*). És així com el terme occità *espanhòl* entrà en el castellà amb la forma *español*. Fins llavors era més pròpia de les nacions veïnes que dels habitants de l'interior.

LA TORRE I ESPANYOL DE PRADES

El nom de poble i del municipi prové d'una torre, probablement d'origen romà reutilitzada en època musulmana i cristiana, que controlava les rutes que unien l'actual Priorat amb l'Ebre. El passat romà del lloc ve certificat per les troballes d'una bassa, de material ceràmic i d'una trentena de monedes de l'època romana al paratge de la Font de n'Horta, a un quilòmetre del poble, en una cruïlla de camins al costat de la carretera que va a Vinebre. Hi conflueixen el camí que venia d'Ascó passant per Vinebre, el del Pas de l'Ase o d'algun port fluvial i el que venia del riu de Montsant passant pel coll de la Torre. El terme fou conquistat als musulmans entre el 1149 i el 1153, en temps del comte de Barcelona Ramon Berenguer IV. És possible que es tractés d'una torre subsidiària del castell d'Ascó, amb el qual estava connectada visualment. Però no es pot descartar la possibilitat que fos una edificació rural, amb o sense torre, que rebés aquest nom, nucli central d'una explotació agrària, un dels molts assentaments andalusins (almúnies) repartits pel territori. De la torre, que a més de la funció defensiva marcava la situació de l'almúnia i feia de símbol de poder, no en queda cap rastre. La veu popular la situa a la part més alta del poble, en una de les cases més antigues del carrer del Perxe.

Van passar més de dues dècades fins que l'any 1175 Alfons I, comte de Barcelona, va concedir el territori constituït per una torre i els seus termes a Espanyol de Prades i als seus: "[...] tibi Spanol de Pradis et tuis, presentibus et futuris [dono] illam turrem d'Alboçalaz qui est site in termino Azchonis." També li dona dos horts, *Dalbeto* i *Damnazra*, les seves pertinences i els dos sarraïns que els cultivaven. Els límits d'aquest terme coincideixen amb els del municipi de la Torre de l'Espanyol. A orient amb el coll de *Mischideles*, a migdia i a cerç amb els aiguavessants i a ponent amb el torrent que hi ha entre el riu Ebre i l'esmentada torre (Serrano 1997: 169). En el moment de la conquesta i fins a aquesta donació, uns vint-i-cinc anys com a mínim, aquesta torre rep el nom del musulmà que l'havia posseïda, *Alboçalaz*.¹ Temps a venir el nom passarà a conèixer-se amb el nom del nou posseïdor, *Espanyol*.

No se sap fins quan Espanyol de Prades o els seus descendents van mantenir la senyoria de la Torre, però tots els dominis del castell d'Ascó van passar a l'orde del Temple l'any 1182. El 1210, quan apareix per primera vegada el nom de la *Torre de n'Espanyol*, en comencen a exercir el domini directe i no és fins l'any 1286 que els habitants de la *Turris den*

"EL TOPÒNIM LA TORRE DE L'ESPANYOL, ANTIGAMENT LA TORRE DE N'ESPANYOL, ESTÀ FORMAT PER ARTICLE, NOM COMÚ, PREPOSICIÓ, ARTICLE PERSONAL (EL O EN) I ANTROPÒNIM MASCULÍ. [...] EL CANVI DE TORRE DE N'ESPANYOL A TORRE DE L'ESPANYOL ES DEGUÉ PRODUIR DE MANERA GRADUAL, PRIMER ORALMENT I DESPRÉS A LA DOCUMENTACIÓ, ENTRE L'ÚLTIM TERÇ DE SEGLE XVII I EL PRIMER DEL SEGLE XVIII."

Fig. 1. La Font de n'Horta, font i safareig públics on l'any 1965 s'hi van trobar un lot de monedes, fragments de ceràmica i una àmfora romanes dels segles I i II dC

Spanyol els reconeixen com a senyors (Serrano 1997: 25-33). No sabem quin paper va tenir Espanyol de Prades i els seus descendents en aquests més de 111 anys que van des de la donació, però van ser suficients perquè un nom cristià substituís el de l'antic propietari musulmà en un territori on, a finals del segle XII, els musulmans (d'Ascó, Vinebre i potser de la Torre) eren majoria.

Més enllà de suposar el seu origen a Prades es desconeix d'on podia venir, aquest militar o cavaller. És probable que es tractés d'un dels homes fidels que envoltaven el comte de Barcelona o algun dels grans senyors de l'època que va rebre l'encàrrec de colonitzar el territori ocupat, tot convertint-se així en oligarca durant un breu període de temps, el suficient per iniciar la colonització de la Torre d'Alboçalaz, lloc escassament habitat. Potser és el mateix *Espanyol* que l'any 1185 va obtenir d'Alfons I el terme de Montsant, limítrof amb el de la Torre, situat entre els termes de Castellldans (les Garrigues), Cabassers, Ulldemolins i la Morera (Priorat) i els antics límits de la comanda d'Ascó.²

ESTRUCTURA, FORMES I CANVIS

El topònim *la Torre de l'Espanyol*, antigament *la Torre de n'Espanyol*, està format per article, nom comú, preposició, article personal (*el* o *en*) i antropònim masculí. Es coneixen altres noms de lloc amb una estructura idèntica a partir del nom *torre*: la Torre d'en Besora (Alt Maestrat), la Torre d'en Doménec (Plana Alta) o la Torre d'en Barra, actualment Torredembarra (Tarragonès). En altres casos enlloc d'un antropònim hi apareixen càrrecs nobiliaris o eclesiàstics com la Torre del Comte (Matarranya) o la Torre del Bisbe (Rosselló). Sense apartar-nos d'aquesta estructura i a partir d'altres noms hi ha els Omells de na Gaia (l'Urgell), la Font d'en Carrós (la Safor), l'Hospitalet de l'Infant (Baix Camp), l'Alqueria de la Comtessa (la Safor) o la Pobla del Duc (Vall d'Albaida). La torre com a element primer i destacat és molt present en la toponímia. A més dels citats n'hi ha que apareixen amb altres estructures, variants, formes derivades, compostes o reduïdes. Uns exemples referits a llocs habitats són: la Torre de Claramunt (Anoia), Torrelles de Foix (Alt Penedès), Torroella de Montgrí (Baix Empordà), el Torricó (la Llitera), Torregrossa (Pla d'Urgell), Torredarques (Matarranya), Torroja del Priorat, Cinctorres (els Ports) o la Tor de Querol (Alta Cerdanya).

El nom *Torre de n'Espanyol* apareix per primera vegada l'any 1210 i tal com diu J. Serrano és el nom que s'empra en els documents fins a finals del segle XVII. Les formes *Turris den Spanyol*, *Torre den Spanyol*, *Torre den Espanyol* i, en alguna ocasió, *Torre den Español*, són les habituals. Després comencen a documentar-se els primers casos de *Torre de l'Espanyol*, amb l'article personal *el*, que es generalitza. A partir de la documentació de la Torre de l'Espanyol, en llatí, català o castellà, conservada a l'Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre es pot matisar aquest canvi. L'article personal *en* es manté viu a l'escriptura, però amb clara decadència, fins al primer terç del XVIII. En el segle XVII també apareixen mostres de *Torre* amb *-a* final en català, *la Torra den Espanyol*, per l'acció d'escrivents de parla oriental. En castellà les formes localitzades són del segle XVII o posteriors, amb l'article personal *el* o sense (*la Torre del Español* o *la Torre de Español*). La forma usual reduïda és *la Torre* i, ocasionalment en català i llatí, *la Torra*.

El canvi de *Torre de n'Espanyol* a *Torre de l'Espanyol* es degué produir de manera gradual, primer oralment i després a la documentació, entre l'últim terç de segle XVII i el primer del segle XVIII, segons els exemples aportats. La raó principal va ser l'assimilació fonètica de sons laterals. Va contribuir a definir aquest canvi el creixent ús del pronom personal *el*, en detriment del tradicional *en* del parlar local, i en menor grau la castellanització de l'administració, que va ajudar en la forma escrita però difícilment ho podia fer en la forma oral, altrament no s'entendria que aquesta castellanització es produís en aquest topònim i no en altres de similars com la Font de n'Horta, partida de la Torre, o la Torre d'en Besora, i més en una matèria tan conservadora com acostuma a ser la toponímia.³

Curiosament l'any 1317 en el document de la concessió de Jaume II per muntar un forn de pa propi als veïns de la Torre apareix el nom del poble feminitzat, *la Torre de na Espanyola* ("hominibus habitancium in Turri de na Espanyola").⁴ Pot ser un error de l'escrivà, com apunta J. Serrano (1997: 359), però també és possible que així fos coneguda la Torre en algun període de temps. Que la forma *Espanyola* no era estranya ho certifica el manteniment d'*Espanyol* com a cognom de persona en els segles medievals i la presència de *na Spaynolla* en el monedatge de 1329, potser la mateixa persona que origina el nom del 1317.

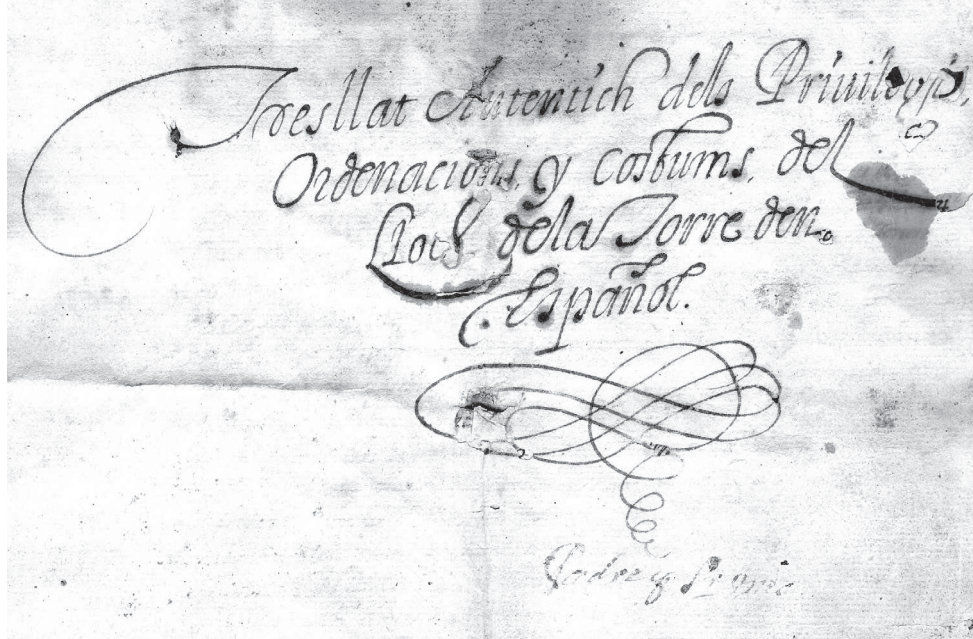

Fig. 2. Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre. Fons de l'Ajuntament de la Torre de l'Espanyol. Registre: 466 Data: 1637. Títol: Trasllat dels Privilegis, Ordenacions i Costums de la Torre de l'Espanyol de 1517

ESPANYOL, NOM DE PERSONA

El gentilici *espanyol* va esdevenir un antropònim ètnic com Biarnès, Cerdà, Gascó, Pallarès, Saragossí, Sardí, Tolosà o Xertó. Habitual recurs per batejar amb un adjectiu, que esdevindrà nom propi, el lloc d'origen de nous pobladors o per qualsevol altra circumstància. Igualment s'ha fet amb topònims referits a nacions, comarques o poblacions com Aragó, Ardèvol, Bages o Baiges, Cervelló, Margalef, Ossó, Sedó, Vallcebre o Vallespir.

Després d'Espanyol de Prades l'únic prenom *Espanyol* que trobem documentat és Espanyol Sentís, del consell de veïns de la Torre de l'Espanyol l'any 1286 (Serrano 1997: 223). Fora de Catalunya hi ha *Aspanyol Joan*, habitant d'Alaró, a Mallorca, el 1359 (Llull 2010) i *Spanyol Domènec* a Fraga el 1397 (DAC 2004). Com a nom de pila venia de molt enrere. Es coneix un *Spanus* o *Hispanus*, màrtir a Àfrica en el segle IV, commemorat per l'Església el 19 de gener (Llull 2010), nom que no consta al *Santoral català*. També se'l pot trobar com a nom de casa i renom: l'Espanyoleta, noia de ca l'Espanyol, a Sidamon (Pla d'Urgell) amb el sufix diminutiu indicant filiació (Moreu 1981).

La majoria de famílies que porten o han portat el cognom *Espanyol* tenen poc a veure entre elles. Majoritàriament es van originar en terres occitanes, a Catalunya, l'Aragó i en menor quantitat al País Valencià i les Illes Balears. Les dades que aporta el *Diccionari d'antropònims catalans* sobre aquest cognom són notables. Apareix documentat en llatí des del 1144 i en

català des del 1344. Es troba a tot el territori lingüístic, en diverses èpoques i presenta una gran varietat formal. Les variants gràfiques són *Espainol* (s. XII), *Spanyol*, *Espanyol*, *Spannol*, *Espaynol* i *Espannol* (s. XIII), *Aspayol*, *Spayol*, *Aspanyol*, *Spayoll*, *Espayol*, *Spanyoll* i *Espanioll* (s. XIV), *Spenyol* i *Aspanyol* (s. XV), en castellà *Español* (1646) i en francès *Espagnol* a Catalunya Nord (1841). Les formes femenines més antigues conegudes són *Spaynola*, *Spayola*, *Yspaniola* i *Spayolla* (s. XIV), a més d'*Espagnole* a Catalunya Nord en el XIX.

Com a cognom es troba a la Torre l'any 1286 portat per Bertomeu Espanyol, del consell de veïns (Serrano 1997: 223). En el monedatge de 1329 es quantifiquen 15 focs a *la Torre de n'Espaynoll*, entre els quals *Pere Espaynoll*, dos que es deien *Bertolomeu Espaynol* i una dona, *na Spaynolla*.⁵ El 1348 Joan Espanyol és jurat i Bertomeu Espanyol membre del Consell General de la Torre (Serrano 1997: 223-224). En el monedatge de 1350 entre els 26 focs es relaciona *la muller den Peretó Spanyol*, *Juban Spanyol*, *Arnau fill den Juban Spanyol*, i *na Romiya filla den Pere Spanyol* (Ortega 1997). El 1416 tenim documentada *la muller d'Espanyol*, viuda, a més d'*Arnau Spanyol*, *Guiamó Spanyol* i *Bertholomeu Spanyol* i una *na Spanyol* (Ortega 1996). En el fogatge de 1497 dels 22 focs que té la *Torre den Spanyol* cap no duu el cognom Espanyol. En el de 1553 la *Torre den Spanyol* igualment no té cap família cognominada Espanyol, però hi ha dos caps de casa, *Pere Sentís de la Torreta* i *Joan Sentís de la Torreta*, amb un renom que recorda la primitiva torre que va donar nom a la població. Cal recordar que l'any 1286 entre els veïns de la Torre hi havia Espanyol Sentís. Potser els Sentís del segle XV són descendents dels desapareguts Espanyol.

El cognom Espanyol a l'època medieval es va estendre sobretot per Catalunya i l'Aragó, i també per la resta de la Corona d'Aragó. A Vic en el segle XIII va sorgir una important família de mercaders encapçalada per Pere Espanyol (*Petrus Yspanioli*), de la qual, després de les conquestes de Jaume I, alguns dels seus fills (*Bernardo de Yspania*, *Thomas Yspanioli* i *Berenguario Espainol*) es van establir i van tenir possessions als regnes de València i Mallorca. Potser és d'aquesta família Bernat Espanyol que Bernat Desclot cita a la seva *Crònica*. El 1355 consta un valencià que vivia *in popula execata den Espanyol in vico de les Parres* de la parròquia de Sant Andreu. A València l'any 1368 es documenta *Iohannes Spanyol* de la parròquia de Santa Caterina, el 1369 el tintorer *Guillelmus Espanyol* de la parròquia de Sant Nicolau (Rubio-Rodrigo 1997) i l'any 1379 el mercader *Pere Espanou* (Garcia 1971: 301-307). Fora de

"LA MAJORIA DE FAMÍLIES QUE PORTEN O HAN PORTAT EL COGNOM ESPANYOL TENEN POC A VEURE ENTRE ELLES. MAJORITÀRIAMENT ES VAN ORIGINAR EN TERRES OCCITANES, A CATALUNYA, L'ARAGÓ I EN MENOR QUANTITAT AL PAÍS VALENCIÀ I LES ILLES BALEARS."

la ciutat de València hi ha coneixença de *Domingo Spanyol*, a Xiva de Morella, i *Guiamó Espanyol* al Boixar, l'any 1396 (Guinot 1999). A finals del segle xv hi ha una coneguda família mallorquina de cognom Espanyol. En van ser membre Esperandéu Espanyol, jurista i rector de Manacor (Llull 2010). D'aquest família n'és el religiós mallorquí Benet Espanyol, autor d'unes cobles que el 1541 signa com *Benet Hyspano*.

A Catalunya es documenten a Corbera d'Ebre els *fyls den Espaynol* l'any 1329 i *Bertomeo Espanyol* el 1350, i a la veïna Nonasp *Bernat Espanyol* (Ortega 1997). En un padró de la milícia de la ciutat de Barcelona de l'any 1389 hi consta *Gemó Spanyol* del quarter del Pi (Marsá 1977). A Lleida a finals del segle xv hi ha documentats Francesc *Spanyol*, prevere, el 1496, i Antoni *Spanyol* el 1497 (Lladonosa 1950: 115). A Solivella (Conca de Barberà) apareix Pere Espanyol en el fogatge de 1553, cognom encara present el 1730 (Grau 1990: 151-152), que es desplaça a Valls i Reus a finals de segle (Puig 2013).

Els Espanyol o Español d'Aragó estan documentats des del 1213 a Soliva, o Soliveta, i posteriorment a tota la Ribagorça i comarques veïnes. Entre els quals Guillem *Spanyol* d'Estopanyà, Domingo Espanyol de Sant Esteve de Llitera, Berenguer, *Pascual* i *Lorenz Spanyol* de Torrent de Cinca i *Spanioll de Fontova* de Montsó, tots de finals del segle xiv. També és aragonès *Domingo Espanyol* fill de *Jayme Espanyol* que surt en el *Morabedí de Teruel* de 1384-1387.⁶

Segons l'Institut d'Estadística de Catalunya (2014) hi havia 907 portadors del cognom *Español* en primer lloc i 842 en segon lloc a Catalunya i segons l'Instituto Nacional de Estadística (2014) al País Valencià n'hi havia 154 i 157, a les Balears 23 i 19 i a l'Aragó 374 i 336. El total, a Espanya era de 1912 en primer lloc i 1775 en segon, el 76%, tant en un cas com en l'altre, es troben als territoris de l'antiga Corona d'Aragó. A les terres de parla catalana la gran majoria presenten la grafia castellanitzada *Español*. La forma normativitzada *Espanyol* la porten 10 persones en primer lloc i 6 en segon.

A Itàlia, com a cognom, hi ha les formes *Spagnòli* i *Spagnoléto*, a Portugal *Espanbol* i a França, el país on més abunda, hi ha *Espagnol* i múltiples variants (*Espaignol*, *Espanol*, *Espagnon*, *Espagnet*), amb article (*Lespagnol*, *Lespagnou*, *Lépagnol*, *Lépaigneux*, *Lépagnet*, *Lépaigney*) i formes reduïdes per afèresi (*Pagnol*, *Pagnon* i *Pagnet*, d'*Espagnol*, *Espagnon* i *Espagnet*),⁷ a més de *Pagnard*, del pejoratiu *Espaignard* del francès antic (Dauzat 1951). M. Grosclaude indica les formes dels cognoms gascons que en el seu origen significaven "originari d'Espanya" alterats pel registre civil francès. *Espagnou* forma afrancesada d'*Espanhòu* i *Espagnet* o *Espaignet* i *Espagnac* o *Espagnacq*, que en occità hauria de ser *Espanhet* i *Espanbac*. Amb preposició aglutinada indicant filiació hi ha *Despagnet*, en occità normatiu *Despanhet*. També *Espan*, freqüent a l'edat mitjana ara inexistent, amb el significat d'Espanyol (Grosclaude 2003).

ELS ANTROPÒNIMS ESPANYA I CATALÀ

Espanya, com a cognom, és una aplicació antroponímica que va funcionar com a prenom femení en l'època medieval. Moreu-Rey cita una *Spana* de l'any 990 a l'Urgelet (1991: 40). Molt posterior és el cas de *Guillem Portocolom i sa muller Espanya*, veïns de Felanitx l'any 1296 (Llull 2010: 123). Modernament Espanya va aparèixer els anys quaranta i cinquanta del segle xx com a nom de baptisme femení. Reaparició que té a veure amb la coincidència ideològica d'alguns pares amb el nacionalisme espanyol de

la postguerra (Faure 2002). Com a cognom es coneix des de l'època medieval (Guinot 1999). Igualment té el seu origen en els estats veïns referint-se a personatges originaris d'Espanya o que hi tenien alguna relació. A França pren les formes *Espagne*, *Espaigne*, *Espagnac* o *Espagnat*, a Portugal *Espanha* i a Itàlia *Spagna*.

L'ús a l'exterior de l'antropònim *Català* té un origen medieval coincident amb el d'*Espanyol*. A. Dauzat en el diccionari *Les noms de famille de France* (1988) a l'entrada *Catalan*, grafia gascona per *Català*,⁸ diu: "Catalan (ethnique) symbolisa longtemps tous les Espagnols dans une grande partie du Midi (les Espagnols furent appelés Catalans a Toulouse jusqu'au xve siècle)." El nom *Catalogne* o *Cathalogne* és menys freqüent. M. Grosclaude en el seu diccionari (2003) diu gairebé el mateix a l'entrada *Catalaa*, "a pu designer au Moyen Âge tout originaire d'au-delà des Pyrénées, Basques et Navarrais exceptés" (2003). Aebischer, que també va estudiar *Catalunya* i *Català* (1948), troba documentat aquest patronímic entre els occitans a partir de mitjan segle XII (*Guillelmus Catalanus*, *Bernardo Catalano*, *Pontii Catalani*, *Raymundus Catalanus*) i com a prenom femení, *Catalana*, en el segle XII.

CONCLUSIONS

Els diversos elements que componen el topònim *la Torre de l'Espanyol* han tingut el seu protagonisme: *a*) una torre que des del temps dels musulmans ja va justificar la part bàsica del topònim, es manté quan es redueix el nom (*la Torre*) i d'aquest en surt el gentilici (*torredà*, *torredana*); *b*) un article personal canviant, primer de *n'Espanyol* i després de *l'Espanyol*, que marca processos evolutius de la llengua, i *c*) *Espanyol*, un antropònim que va néixer com a adjectiu en terres de parla occitana i va esdevenir, a més, gentilici, nom de bateig, sobrenom i sobretot cognom a les terres veïnes del nord de l'antiga Hispània.

BIBLIOGRAFIA

- PAUL AEBISCHER (1948): "El léxico *espanyol*: un provenzalismo en castellano" i "Etimología de *Catalán* y de *Catalunya*", dins *Estudios de toponimia y lexicografía románica*, CSIC, Barcelona: 13-48 i 51-81.
- MANUEL ALVAR (1976), "Español. Precisiones languedocianas y aragonesas". *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares* 32. CSIC, Madrid: 23-34.
- MARIA BARCELÓ, GUILLERMO ROSSELLÓ i BALTASAR COLL (1999): *Espanyol i Pacs: poder i cultura a la Mallorca del segle xv*. UIB, Palma.
- AMÈRICO CASTRO (1970): "*Español*", *palabra extranjera; razones y motivos*. Taurus Ediciones, Madrid.
- JOAN COROMINES (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae*. Curial, Barcelona.
- DAC (2004): *Diccionari d'antroponímia catalana. Volum de mostra* [A.M. Badia Margarit (coord)]. IEC, Barcelona.
- ALBERT DAUZAT (1951): *Dictionnaire étymologique des noms de famille et de prénoms de France* [edició revisada i augmentada per M.T. Morlet]. Librairie Larousse, París.
- ALBERT DAUZAT (1988): *Les noms de famille de France* [edició revisada i completada per M.T. Morlet]. Librairie Guénégaud, París.

- ROBERTO FAURE (2002): *Diccionario de nombres propios*. Espasa Calpe, Madrid.
- ROBERTO FAURE, MARÍA ASUNCIÓN RIBES, ANTONIO GARCÍA (2001): *Diccionario de apellidos españoles*. Espasa Calpe, Madrid.
- ARCADI GARCIA (1970): "Els Espanyol. Una família burgesa vigatana del segle XIII", *Ausa* 64-65: 165-185.
- (1971): "Els Espanyol a València", *Ausa* 69-70: 301-307.
- MICHEL GROSCLAUDE (2003): *Dictionnaire étimologique des noms de famille gascons*. Per Noste-Ràdio País.
- ENRIC GUINOT (1999): *Els fundadors del Regne de València* (2 vol.). Tres i Quatre, València.
- M. LUISA LEDESMA (1982): *Morabedí de Teruel y sus aldeas, 1384-1387*. Universitat de Saragossa, Saragossa.
- JOSEP LLADONOSA (1950): *L'estudi general de Lleida del 1430 al 1524*. IEC, Barcelona.
- ANTONI LLULL (2010): *Diccionari de noms de persona històrics i tradicionals a Mallorca*. Moll, Palma.
- FRANCISCO MARSÁ (1977): *Onomàstica barcelonina del segle XIV*. Publicacions de la UB, Barcelona.
- FRANCESC DE BORJA MOLL (1982): *Els llinatges catalans*. Moll, Palma.
- ENRIC MOREU-REY (1981): *Renoms, motius, malnoms i noms de casa*. Millà, Barcelona.
- (1991): *Antroponímia. Història dels nostres prenomes, cognoms i renoms*. Publicacions de la UB, Barcelona.
- MARIE-THÉRÈSE MORLET (1972): *Les noms de personne sur le territoire de l'ancienne Gaule du VIe au XIIe siècle*. II, *Les noms latins ou transmis par le latin*. CNRS, París.
- MARIANNE MULON (2002): *Origine et histoire des noms de famille. Essais d'anthroponymie*. Éditions Errance, París.
- PASCUAL ORTEGA (1996): "Rentas del castillo de Amposta", *Miscel·lània de Textos Medievals*. CSIC, Barcelona.
- PASCUAL ORTEGA (1997): *Monedajes de las encomiendas hospitalarias de Ascó, Horta y Miravet. Siglo XIV*. Anubar, Saragossa.
- ROSER PUIG (2013): "La família Espanyol de Solivella. Un llinatge trasplantat a Valls". Editat en ePUB i PDF, publicat a www.tinet.cat.
- AGUSTÍN RUBIO i MATEU RODRIGO (1997): *Antroponímia valenciana del segle XIV*, IIFV i PAM, València i Barcelona.
- JOSEP SERRANO (1997): *La Torre de l'Espanyol (Ribera d'Ebre). Història règim senyorial i aspectes del seu antic dret local, en particular les Costums del 1517*. Diputació de Tarragona, Tarragona.
- Santoral català* (1991): Editorial La Formiga d'Or, Barcelona.
- ANTONI VIRGILI (1997): *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*. Fundació Noguera, Barcelona.

NOTES

1. Dels noms que surten a la donació poca cosa es pot dir. Segons J. Coromines a l'*Onomasticon*, "aquest qualificatiu d'*Albozalag* deu provenir probablement d'*Abul .l-Zelâg*, de l'algerià *Zelâg*", sense cap més informació. Dels dos topònims que identificaven els horts, *Dalbeto* i *Damnazra*, no se'n coneix l'origen ni es disposa de dades que els puguin situar. Del coll de *Mischideles* se sap que és un diminutiu romànic derivat de *mesquita* (*Onomasticon*). Formes similars són: *Mesquidelles*, antic nom de partides de Rubí (Vallès Occidental) *Mischideles* l'any 997 i *Meschideles* el 1030, i Albinyana (Baix Penedès), documentada *Meschitellis* l'any 1178 (S. Pérez, "Toponímia d'origen islàmic a la Catalunya Vella", *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica* 110, 2008: 64-87).

2. Un *Espannol* apareix en una donació de l'any 1165 i un *Ispanol* en la descripció dels límits d'unes cases situades fora de Tortosa l'any 1169 (A. Virgili, *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1997, doc. 198, p. 255).

3. La *Font de n'Horta* és un cas invers en l'ús de l'article personal. La documentació antiga parla de la *Font de l'Horta*. Posteriorment es va produir el canvi d'article que antroponimitza aquest paratge.

4. ACA, registre de Cancelleria n. 214, f. 105, any 1416.

5. ACA, Reial Patrimoni 2407/3.

6. Més exemples aragonesos dels segles XI i XII i algun de castellà i navarrès a M. Alvar (1976).

7. M. Mulon dubta que *Pagnol* sigui afèresi d'*Espagnol* (2002: 114). També *Pagnoï* i *Pagnod* podrien no tenir l'origen que dona Dauzat, ja que predominen en departaments allunyats d'Occitània.

8. *Catala* o *Cathala*, sense accent en francès, és forma llenguadociana.